

Barn, læredreng og ungsvend i Holbæk i slutningen af forrige århundrede

Af fhv. overborgmester **Viggo Christensen**, København

Da jeg modtog den ærede redaktions opfordring til at skrive en artikel i erindringsform om det „sociale milieu“ i Holbæk i mine læreår, følte jeg mig næsten moralsk forpligtet til at efterkomme den, idet jeg er søn af amtet. Begge mine forældre er født i og har hele deres liv boet i Holbæk amt. Jeg finder det dog af stor betydning for emnet også at give nogle glimt af barneårene.

Min fader var gårdmandssøn fra Romperup og lærte slagterhåndværket i Kalundborg. Min moder var håndværkerdatter fra Viskinge. Foruden håndværket drev mine bedsteforældre i en lang årrække tillige et mindre landbrug. Ved sit giftermål etablerede fader sig som slagter i Hagendrup, hvor jeg blev født i 1880. Senere flyttede fader sin forretning til Holbæk. Han solgte kødet ved kørsel i amtet, hvor han også købte sine kreaturer. Han manglede driftskapital, og forretningen gik derfor ikke så godt. Tog så arbejde som slagtersvend paa Holbæk Amts Andelssvineslagteri, hvor han med en afbrydelse var beskæftiget ved sit fag, indtil han som gammel mand holdt op.

Jeg var ca. 6 år gl., da familien flyttede til Holbæk, og det er fra denne by, jeg har mine barndoms- og ungdomsminder.

Trods en honnet ambition i hjemmet var det en materielt fattig barndom, hvor der kun kendtes pligter og arbejde. Og dog — når jeg ser tilbage på mine unge år, ville jeg ikke bytte med en anden tilværelse.

Vi blev efterhånden otte søskende; de seks ældste var drenge, de to yngste piger. Jeg var den ældste af flokken.

Min barndom blev sådan som den var for tusinder af drenge fra arbejderhjem i firserne og begyndelsen af halvfemserne i forrige århundrede, hvor barnet fra ti-årsalderen var moden til erhvervsarbejde i fabrik eller værksted. På landet blev man hyrdedrenge. Læserne kender historien.

Til regelmæssigt erhvervsarbejde trådte jeg an to måneder efter at være fyldt mit tiende år. Længe før den tid havde jeg deltaget i arbejde, dels som bydreng, dels som reserve-kegle-rejser på Hotel Postgaarden. Arbejdet knugede ikke barnesindet. Tværtimod fyldte det os med tilfredshed og stolthed. Jeg husker endnu fra før ti-årsalderen, at min broder og jeg var gået ned til fjorden for at fange pigsild, og da vi kom tilbage, meddelte moder os, at der havde været bud efter os som kegle-rejsere. Der var virkelig sorg hos os over, at denne fortjeneste var gået os forbi, ikke mindst fordi vi vidste, at moder trængte til pengene.

Der er visse begivenheder og tildragelser fra før mit tiende år, som i min erindring sidder så fast hos mig, at jeg ved at fortælle nogle af dem, kan give læserne et indblik i tid og milieu.

Ved Christian den Niendes 25-års regeringsjubilæum i 1888 skulle skolebørnene fra friskolen om aftenen gå i procession med kulørte balloner til ære for kongeparret. Jeg skulle med. I dagens anledning fik jeg — på kredit — mine første lædersko — et par fjedersko. Stænger og balloner blev udleveret os. Men lysene skulle vi selv skaffe. Det var to gange to øre. Jeg har aldrig siden glemt det besvær, det voldte at skaffe de fire øre til veje. Helt tragisk virkede det, da jeg efter festen kom hjem og det viste sig, at lysene var gået ud og slet ikke havde brændt under marchen. Mine fødder var hovne og ødelagte af det uvante fodtøj.

Et andet, men mere alvorligt minde var det, da der var auktion i vort hjem. Møblerne skulle sælges til fyldestgørelse af forretningsgæld. Jeg husker de mange mennesker, der væltede ind i vore stuer, og moder, der gik og græd. En væsentlig del

af møblerne blev dog i hjemmet, idet en kreds af faders venner købte dem og stillede dem til vor rådighed. Der var imidlertid en genstand, som forsvandt og gjorde mig usigelig ondt. På en stor mahogni-chiffoniére prangede en stolt hvid hest i gips. Jeg syntes, den var så smuk, og for mig så uadskillelig fra chiffoniéren. Mange år efter, da jeg var kommet til København, opdagede jeg i en butik et eksemplar af hesten, købte den formeldes fem kroner og bragte den til barndomshjemmet i Holbæk, hvor den fik sin plads på chiffoniéren. Jeg kunne jo nok bedømme, at den ikke var noget stort kunstværk, men alligevel lå der ligesom lidt af en oprejsning i, at barndommens tabte hvide hest igen havde indtaget sin plads.

I de første barndomsår, jeg erindrer, havde vi juletræ — helt op til loftet. Så kom der en lang årrække, hvor der ikke var råd til noget juletræ. Hver jul håbede vi på, at til næste jul skulle det lykkes at få et. Men det skete ikke. Bag faders ryg og i ledtog med moder lavede vi så en aktion, der skaffe de to, tre af os ældste til juletræ. Socialdemokratisk Forening i Holbæk afholdt hvert år juletræsfest for medlemmernes børn. Skønt fader var højremand — det var i firserne! — meldte vi ham ind i foreningen og kom således med til juletræets herligheder. Bagefter fik jeg imidlertid forfærdelig samvittighedsnag — og det er navnlig her tidsbilledet ligger. Jeg frygtede, at nogen skulle få at vide, at fader var medlem af Socialdemokratisk Forening! Jeg havde indtryk af at have gjort en forbrydelse mod min fader.

Også under de små kår kunne der være trang til velgørenhed, til at hjælpe andre. Jeg husker således, at den lille by kom i dyb bevægelse og sorg ved efterretningen om, at to fiskere under en storm på fjorden var kæntret med deres både og var druknede. De var begge familiefædre. På torvet blev ophængt to indsamlingsbøsser til at modtage bidrag til de efterladte. Jeg blev da i mørket om aftenen sendt derop med to ti-ører — en til hver bøsse. Jeg skulle nedlægge dem uset og måtte ikke omtale til andre, at vi havde udvist en sådan flothed.

Fader havde en dag bragt i erfaring, at en familie med børn

led nød. Jeg blev straks sendt afsted med et oksehoved til den pågældende.

Livet var vel ikke altid be-
drøvelighed. Jeg har også erin-
dring om en vis „luksus“. Det var ganske enkelte søn-
dage hændt, at jeg om mor-
genen var sendt til bageren
efter to stykker wienerbrød à
4 øre og 5 sukkerkringler à
2 øre. Antallet af sukker-
kringler angiver børnetallet på
daværende tidspunkt.

Lad mig nævne endnu en erin-
dring, der også i en vis hen-
seende er karakteristisk for tiden i firserne. Fra mit niende år
var jeg reserve-kordreng ved kirken. Der var seks kordreng
i alderen fra 10—14 år og to reserve-kordreng fra 8—10 år.
De egentlige forretninger ved begravelser og bryllupper havde
kordrengene alene. Reserverne var under uddannelse og deltog
kun i sangprøverne og ved kirkesangen søndag formiddag eller
eftermiddag. Korets leder var en gammel og svagelig kordegn.
Sangprøverne foregik lørdag eftermiddag. Efter dens afslutning
fik den ældste kordreng udleveret nøglen til kirken, hvor hele
flokken skulle hen for at sætte salmenumrene op på tavlerne
til brug for den følgende dags gudstjeneste. Så snart kordren-
genes anfører havde fået os alle ind i kirken, låsede han omhyg-
geligt døren, og så var vi alene i det hellige hus. De seks kor-
dreng var da fuldkomne bødler over for os to små reserve-
dreng. Vi blev stillet op ved alteret og skulle løbe væddeløb
ned til hoveddøren. Den, der kom sidst, fik klø. Medens kor-
drengene stillede op i rundkreds, måtte vi brydes. Den af os,
som ikke kunne stå sig, fik klø. Over trappeløbet til en balkon
skulle rejses en stige, for at man kunne komme til tavlen.
Denne stige skulle en af reservedrengene rejse alene. Hvis han

Viggo ca. 10 år gl. Efter et forstøret udsnit
af et lille gruppebillede af skoleeleverne

ikke kunne, fik han klø. Kun een gang lykkedes det mig at rejse stigen. Kløene blev givet med anstand. De fem holdt delikventen, medens de ældste spændte livrønnen af og gav det antal slag, der skulle til. Vi to reservedrenge havde en krop, der spillede i alle regnbuens farver, men vi beklagede os ikke hjemme. Måske regnede vi med, at vor tur til at herske kom senere. En skønne dag opdagede min moder imidlertid min farvede krop, og det blev min afgang fra koret.

Den første undervisning uden for hjemmet fik jeg i en lille privat pøgeskole, der ejedes og bestredes af en ældre dame. Derefter gik vejen til den rigtige skole. Der fandtes Borger- og Realskolen for borgerskabets børn med enkelte fripladser for mindre bemidlede familiers børn. Den var beliggende vis a vis det gamle rådhus i en smuk rødstensbygning, og legepladsen var dejligt indrammet af gamle bygninger, vistnok fra et kloster. Min vej gik til den offentlige friskole, der var mere beskedent anbragt, dels i en sidebygning til det nuværende museum, dels i en to-etages gul bygning med fire klasseværelser, længere tilbage på grunden. I denne sidste bygning undervistes de større børn, og de havde adgang til skolen fra Bagstræde. Undervisningen omfattede kun de mest elementære fag og med meget begrænset pensum. Den bestredes af en overlærer, en lærer og en lærerinde. Legepladsen såvel for drenge som for piger havde for størstedelens vedkommende direkte grænse til byens fattiggårds bygninger med vinduer ud til legepladsen. Hele skoleanlægget og undervisningen stod i den skæreste kontrast til borgerskolen, der kun lå en gadebredde derfra. Børnene fra de to skoler følte sig som værende fra to forskellige verdener, og til tider førtes der „krig“ imellem dem. Synet af de gamle kvinder og mænd, ofte også yngre personer med børn, som befolkede fattiggården, og som vi ikke kunne undgå at se i vinduerne, gjorde et stærkt og uudsletteligt indtryk på mit sind. Der var gennemgående et godt og venligt forhold mellem lærerpersonalet og børnene. Derimod var sagen en helt anden ved gymnastikundervisningen, der foregik i en stor sal i tilknytning til Holbæk Theater ved hotel Isefjord. Undervisnin-

Stående fra venstre: Christian Jensen (tra Nr. Jernløse) og Carl V. Bramsnæs (fra Aagerup).
Siddende fra venstre: Viggo M. Nicolaisen (fra Nykøbing Sj.), Viggo Christensen og Lars
Peter Hansen (begge fra Holbæk).

gen her var betroet byens daværende arrestforvarer, der var sydslesviger og gammel underofficer. Børnene blev behandlet som rekrutter. Spanskrøret var et vigtigt instrument, som spillede flittigt under klatreøvelser i tov og stang, ved spring over „hesten“ og mange andre øvelser. Jeg vil nævne to eksempler, der taler for sig selv. Ved en times begyndelse opdagede gymnastiklæreren, at spanskrøret var borte. Vi blev stillet op i to

rækker med passende afstand. Derefter holdt han en tale til den formodede synder eller hans medvidende med opfordring om at melde sig til afstraffelse, da i modsat fald hele klassen ville få klø. Der meldte sig ingen. Første række fik da ordre til at bukke sig fremover, hvorefter gymnastiklæreren begyndte en kollektiv afstraffelse med et stykke tov. Da han var nået til en dreng i den sidste trediedel af rækken, rejste denne sig op og erklærede, at det var ham, der havde gemt spanskrøret. Han fik så sine slag. Eksekutionen var dermed forbi, men efterfulgtes af en tale om kujoneri og dårligt kammeratskab.

Det andet eksempel angår en badetime. Sommerferien begyndte først mod høsten, så der var normalt mange varme dage før ferien. Badeanstalten lå udfor Strandgade. En træbro, der et stykke ude deltes i tre, hvoraf den ene førte til herrebadene, den anden til damebadene og den tredje til venstre til skolebørnenes. Størstedelen af børnene kunne svømme; de var hjemmevante ved fjorden og glade for badningen, og de enkelte, der ikke kunne svømme, var glade for at lære det. Der blev holdt streng disciplin. En dag hænder så det, jeg vil fortælle. En varm sommerdag, hvor vi som sædvanligt var marcheret til badeanstalten, ledsaget af vor gymnastiklærer, traf denne ved broen en bekendt, som han faldt i samtale med, medens vi fortsatte gangen til badehuset. Vi var som sædvanligt hurtigt afklædte og sprang i vandet, og tre af os svømmede som sædvanligt ud og rundede en lystbåd „Mågen“, der lå fortøjet et stykke ude i fjorden. Det varede en rum tid, inden gymnastiklæreren kom. Enten var det samtalen, der havde trukket ud, eller en svalebajer var blevet drukket i en restauration, der lå lige overfor broen. Da han endelig kom til stede, blev han rasende over, at vi var hoppet i vandet og særlig over at tre af os var svømmet ud til „Mågen“. Vi blev pebet i land, hvor han med et tov i hånden ventede os. Den første, der nåede op, fik et slag af tovet på sin våde og nøgne ryg; nummer to, det var mig, slap igennem uden at blive ramt; nr. tre fik derimod et så meget kraftigere slag, at blodet sivede ned ad ryggen. Drengen blev vild af smerte og sprang igen i vandet og svømmede over til havnen, hvor han gik i land. Drengen var ikke til at kalde til-

bage. Der blev ingen sensation ud af sagen, hverken i pressen, i skolen eller i hjemmene.

To måneder efter mit fyldte 10. år fik jeg plads på Holbæk Amts Dagblad som bydreng og pålægger, og dermed var i en vis forstand min livsbane lagt. Nu så skemaet for min tilværelse således ud: I skole fra kl. 8—12 og på arbejde fra kl. 1½ til henad kl. 8 aften, enkelte gange endda senere, alt efter som aviserne blev færdige, d. v. s. trykt, pakkede og på trækvogn

kørt på posthuset. De første par år havde jeg yderligere om sommeren plads som keglerejser enkelte sene lørdagsaftener og normalt søndag eftermiddag fra kl. 4—11. Medens den daglige gerning lønnedes med 8 kr. månedlig, kunne de ca. 7 timer om søndagen indbringe 2—3 kroner, og det var jo mange penge. Livet på keglebanen havde sin egen atmosfære, der næppe kan siges at være opbyggelig for et barn, men den kan også give en reaktion hos barnet, der bliver god lærdom for livet. Jeg fik afsky for drukkenskab og har aldrig været på god fod med spiritus. Der var også anden menneskekundskab at høste. Der var ingen fast takst for keglerejseren. Når der var spillet et parti om en omgang øl eller andre genstande, spillede der et enkelt spil om, hvem der skulle betale keglerejseren. Her trådte så menneskenes forskelligheder tydeligt frem. Det var en lang skala lige fra dem, der altid og omhyggeligt huskede keglerejseren og til dem, der undlod at betale ham. Det øvede også sin indflydelse på den lille keglerejser. Under de herskende belyningsforhold var det ikke vanskeligt at øve indflydelse på, hvor mange kegler, der faldt. Det kunne så hænde, at keglerejseren hjalp netop dem, som var ham venligtsindede, for derved at

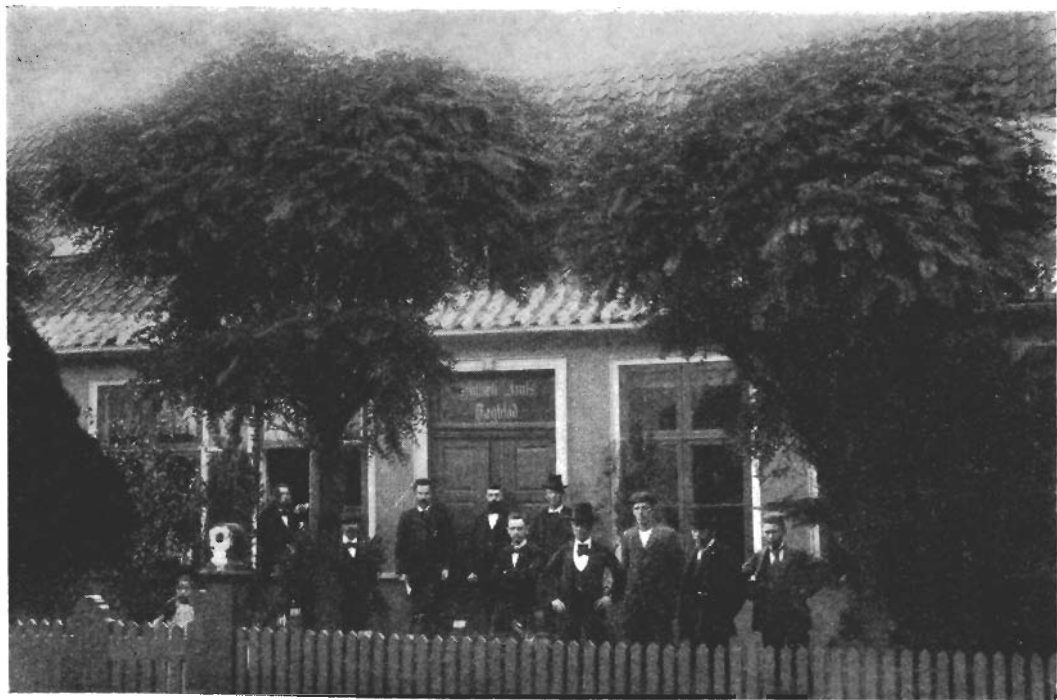
Virgo Christensen som ung svend.

straffe dem, der var lurvede imod ham. Det var vel ikke helt ærligt, men en spontan reaktion hos den, der blev snydt for sin surt fortjente løn.

Skoletid og arbejde gik så hånd i hånd i fire år, indtil jeg med sorg måtte forlade skolen, der kun havde budt på et meget ringe fond af kundskaber. Jeg kom i lære som typograf på det blad, hvor jeg gennem fire år havde været bydreng og pålægger. Læreårene gav mig en kortere arbejdsdag, end jeg var vant til som barn, og gav mig således tid til at slukke noget af den kundskabstørst, jeg nærede. Ved flittig læsning, som jeg søgte at gøre så metodisk, som jeg magtede, arbejdede jeg på at øge min viden. Enhver forelæsningsrække, som Folkeuniversitetsforeningen afholdt i Holbæk, var jeg deltager i. Men det krævede ofre og savn. Eksempelvis kan nævnes, at jeg af det første læreårs ugeløn på 3 kroner selv fik de 50 øre. Allers Leksikon var løbende i subscription. For at komme à jour købte jeg hver uge næsten igennem et år 10 hæfter a 5 øre.

Jeg var så heldig i de fire første år af min læretid at have en dygtig og forstående læremester i den senere redaktør Jul. Bigum. Han var en god pædagog og en yderst retfærdig mand over for sine lærlinge og sit personale i det hele. Som modsætning til tiden kan nævnes, at ikke en af hans lærlinge blev vel-signet med lussinger, der ellers var flittig tilgift i læreforhold blandt håndværkere.

Byen var ganske blottet for rimelige muligheder for ungdommens ganske vist knappe fritids udnyttelse. Bortset fra den tekniske skole var der ingen adgang til undervisning, ejheller plads for fritidssysler. De eneste muligheder i sidste henseende var Markedspladsen. Som børn og unge spillede vi cricket dér med selvlavede redskaber. Først i 1901 blev der dannet en egentlig idrætsforening. Den første reglementære fodbold kom til byen, og gymnastik og anden organiseret idræt fik sin start. Det hang igen sammen med, at der i begyndelsen af halvfemserne var kommet nyt liv i skolevæsenet. Det begyndte med, at der til friskolen i løbet af et par år kom et par ny og unge lærere, der desværre for mig ikke nåede til den klasse, hvorfra jeg blev ud-

Det gamle lærested i Nygade. Foran venstre dørkarm: Redaktør Rasmus P. Nielsen. Forreste række fra venstre: Nr. 1 Louis Schmidt (senere redaktør og ejer af „Aarhuus Stiftstidende“). Nr. 5 forfatteren af nærv. artikel.

skrevet. Henimod århundredskiftet kom imidlertid det store skred i skolevæsenet med bygning af pavillonskolen øst for Markedspladsen og Borger- og Realskolens inddragelse i den almindelige skoleordning, og mine søskende nød godt af de ændrede og hypermoderne skoleforhold.

Fritidslivet for lærlingene var i min tid overladt til deres egen formåen. Vi havde en lille lærlingeforening, der om sommeren arrangerede skovture til Dragerup og til Løvenborg. Enkelte grupper mødtes til regelmæssige spadsereture, og en sådan lille gruppe tilhørte jeg. I lune sommeraftener og månelyse nætter diskuterede vi samfundsproblemer, og vi manglede ikke forslag til et bedre samfund!

Lykkelige var vintrene 1895—96 og 1896—97 på Teknisk Skole, hvor vi tillige fik undervisning i tysk. Og dog knytter der sig også bitre minder dertil. Den første vinter havde jeg ikke noget læderfodtøj, og pedellen ønskede ikke træsko på træpperne. Da kravene blev stadig mere pågående, måtte jeg redde situationen med den nødløgn, at mine fødder var dårlige og ikke tålte lædersko.

Livet fra mit tiende år på Chresten Bergs dagblades trykkeri havde naturligvis en mægtig indflydelse på mit sind. I forhold til alderen havde jeg en usædvanlig opmærksomhed for det politiske liv, der fyldte mig med største interesse. Provisorieårene og de første gendarmers ankomst til Holbæk gjorde et stærkt indtryk på mig. Valgene i begyndelsen af 90'erne og det politiske forlig i 1894 var begivenheder, jeg levende fulgte med i.

På lærestedet mødte jeg diskussioner om socialisme og fagforeningsbevægelsen, og disse tanker måtte nødvendigvis finde en god jordbund hos mig og mine ligestillede, og de blev min hele tilværelses indhold.

Den første bedrift var at søge dannet en socialdemokratisk ungdomsforening. Vi var fem unge mennesker, der havde dannet foreningen, og den havde fået relativ god tilslutning. Men så tog borgerskabet fat. Der blev som protest mod foreningen afholdt et offentligt borgermøde, hvis resultat blev, at mestrene forbød deres lærlinge at være medlemmer, og at de lærlinge, der

boede hos mestrene, ikke måtte være ude efter kl. 10 aften. Resultatet var positivt. Vi blev kun tre standhaftige tilbage, og banbullen kunne ikke ramme os. Ja — det var den gang.

Fra mit fyldte 18. år blev jeg medlem af Socialdemokratisk Forening og fik her tilfredsstillende virksomhed i dens diskussionsklub og sangforening. Klubben holdt om vinteren en del offentlige diskussionsmøder. Der kom sjældent andre til møderne end foreningens medlemmer. Her skulle jeg holde foredrag om kapitalismen og samfundet. Det var det første. Da jeg havde bestegt talerstolen, fik jeg et chok, idet min principal, redaktør Rasmus P. Nielsen, kom ind i lokalet og satte sig blandt den lille hjemmевante tilhørerskare. Med vandet drivende ned ad min ryg gennemførte jeg foredraget, og redaktøren deltog velvilligt i diskussionen, så æren var reddet.

I de sidste læreår opstod hos mig en voldsom udlængsel. De små og navnlig så stærkt klassedelte forhold var næsten uudholdelige. Jeg længtes ud at se den store verden.

Der stod kun en vej åben for mig, så jeg havde intet valg. At gå „på valsen“ som andre håndværkere gjorde! Lykkeligvis havde typografernes organisationer gensidighedskontrakter om rejseunderstøttelse over hele Europa, så vejen stod åben. Efter 50 ugers svendetid — hvorved ret til rejseunderstøttelse indtrådte — opsagde jeg, om end med betænkelighed, min plads og tog på valsen. Det blev en eventyrlig vandring fra Stettin eller rettere fra Berlin til Neapel og tilbage til København. Jeg levede for en lille kroners penge om dagen og så alt, hvad der var værd at se på hele strækningen, vel forberedt som rejsen var gennem år. Jeg døjede ondt undervejs. Ville næppe gøre turen om igen, ejheller have undværet den. Gammel og ny kultur mødte jeg, og så nogle af Europas skønneste egne, men mest indtryk på mig gjorde dog de folkelige og politiske forhold i Bøhmen og Italien.

Hjemkommen fra vandreturen fik jeg igen arbejde hos min første læremester, men søgte stadig plads i København. I marts 1902 lykkedes det, og jeg rejste til hovedstaden, der blev den, i hvilken jeg fik min egentlige livsgerning.